

TC. KÜLTÜR BAKANLIĞI
KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI KORUMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

**KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI
KORUMA KURULTAYI**

**14-16 MART 1990
ANKARA**

OTURUM III

BİLDİRİ

**TEK YAPI ÖLÇEĞİNDE ONARIM VE YENİ KULLANIM OLGUSU:
PROJELENDİRME VE UYGULAMADA İLKELER, YÖNTEMLER**

HAZIRLAYAN
Y. Mim. FİLİZ OĞUZ
Vakıflar Genel Müdürlüğü

0328

321



ÇEKÜL KÜTÜPHANESİ

DEMİRBAŞ NO. 06328

SINIFLAMA NO.

06321

BAĞIŞCI

GELİŞ TARİHİ

TEK YAPI ÖLÇEĞİNDE ONARIM VE YENİ KULLANIM OLGUSU

Yurdumuzda, kültür varlıklarına karşı ilgi duyulması 19. yüzyılın ortalarında, genel batılaşma hareketine paralel olarak gelişmiş ve bir takım hukuki ve idari tedbirlerle beslenmiştir. İlk kez 1884'de Osman Hamdi Bey'in çabalarıyla taşınmaz eserlerin tahribi, değiştirilmesi, çevrelerine zarar verici faaliyette bulunulması yasaklanmıştır. Koruma olgusu ise ancak 1906 da çıkarılan "Asar-ı Atika Nizamnamesi" ile ele alınmıştır.

1917 yılında kurulan "Muhafaza-ı Asar-ı Atika Encümeni"nin çalışmaları sadece İstanbul'u kapsamına rağmen önemli bir aşama olmuştur.

1931 de Atatürk tarafından kurulan "Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti"nin çalışmaları ve İcra Vekilleri kararıyla kurulan komisyon eski eserlerin korunma tedbirlerini ele almış, 3500 kadar eserin tescili yapılmış ve onarım programları hazırlanmıştır.

Diğer taraftan, 1925 yılında kaldırılmış olan Vakıflar Örgütü tekrar ele alınmış, mimari ve tarihi değeri olan vakıf malların korunması ve onarımı 1935 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğüne bırakılmıştır.

1951 yılında, 5805 Sayılı Kanunla kurulan "Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu" konuyla ilgili en yüksek karar mercii olmuştur. 1964 yılında Venedik'te toplanan kongrenin anıtların ve sitlerin korunma ve restorasyonu konusundaki çağdaş görüşlerini belirten Venedik Tüzüğü, 1967 yılında bu Kurul tarafından kabul edilerek uygulanmasına karar verilmiştir.

Onarım faaliyetlerinin yeni bir anlayışla ele alınması 1973 yılında çıkarılan 1710 Sayılı "Eski Eserler Kanunu" ile olmuştur.

1983 tarihli 2863 Sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu" ile kültür ve tabiat varlıkları, sit ve koruma alanları hakkında tespit, müdahale, kullanma, kamulaştırma ve yapılaşma esasları getirilmiş, yurt içinde bulunan korunması gerekli kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili hizmetlerin bilimsel esaslara göre yürütülmesini sağlamak üzere "Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu" ile "Bölge Kurulları" kurulmuştur. Tüm kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişiler için Yüksek ve Bölge Kurullarının kararlarına uyma zorunluluğu getirilmiştir.

1987 yılında kabul edilen 3386 Sayılı Kanun ile, 2863 Sayılı Kanunun bazı hükümleri değiştirilmiş, kurullarda yeni düzenlemeler yapılmıştır.

Koruma konusunda, ülkemizde atılan en büyük adımlardan birisi, 1966 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesine bağlı olarak kurulan ve 'Restorasyon Uzmanı Yüksek Mimar' yetiştiren bölümün açılması ve bunu diğerlerinin takip etmesi olmuştur. Bu adım konuya akademik açıdan verilen önemi göstermesi, anıtların koruma, onarım ve bakımının ayrı bir disiplin gerektirdiğinin anlaşılması açısından çok önemlidir.

Günümüzde, kültür varlıklarının onarımı ve korunması konusuyla çeşitli kamu ve kamu dışı kuruluş ilgilenmektedir. Her kuruluş konunun kendileriyle ilgili bölümünü 2863 ve 3386 Sayılı Kanun hükümleri çerçevesinde yürütmektedir. Kültür Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Karayolları Genel Müdürlüğü, Milli Parklar Dairesi ve Milli Saraylar Dairesi bu kamu kuruluşlarının başlıcalarıdır. Bunların yanında Belediyeler, çeşitli vakıflar ve dernekler ile özel mülk sahipleri de bu konuda çalışmalar yapmaktadırlar.

T.C. Anayasasının 63. maddesi "Devlet tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır" hükmünü getirmiştir. Bu amaçla, kamu kurum ve kuruluşlarının mülkiyetinde bulunan taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunması, bu kuruluşların bütçelerine her yıl konulan ödeneklerle yapılmaktadır. Özel hukuka tabi gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetinde bulunan korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının korunması için Kültür Bakanlığınca kurulan fondan aynı, nakdi ve teknik yardım sağlanmaktadır.

Kültür varlıklarımızın korunması konusunda idari ve yasal düzenlemeler yapılmış ise de, bugün Türkiye'nin ilk koruma fikrinin olduğu 1880'li yıllardan günümüze kadar geçen süre içinde çok olumlu bir düzeye geldiği söylenemez. Toplum olarak yeterli kültür düzeyine, koruma bilincine erişememiş olmamız bu konudaki en önemli handikaptır. Korumanın önemi ve gerekliliği, ilgili bir grup ve kuruluş dışındaki, bütün topluma kabul ettirilemediği, yaygınlaştırılmadığı sürece, bu konudaki çabalar istenilen sonuçları vermekten uzak kalacaktır.

Bu temel sorun dışında, bugün kültür mirasımızın korunması amacıyla çalışmalar yapan kurum ve kuruluşlar, hatta gerçek ve tüzel kişilerin uygulamalarının da çok başarılı sonuçlar vermediği, çağdaş yaklaşım, ilke ve metotlardan oldukça uzak olduğunda bir gerçektir. Bilinçsizlikle yapılan tahripler yanında, yanlış restorasyonlar yolu ile de pek çok kültür varlığı tahrip hatta yok olmaktadır. Genel kültür ve bilinçsizlik sorununun yanısıra, restorasyon uygulaması yapan kurum, kuruluş ve şahısların sorunlarında net olarak belirlenmesi ve çözüm yollarının bulunması zorunludur.

Restorasyon süreci içinde bu sorunları açıklamaya çalışacağım.

I — Onarım Programının Hazırlanması :

Kuruluşlar, kültür varlıklarının korunması amacıyla devletten aldıkları ödenekleri D.P.T.'n cada onaylanan programlar çerçevesinde harcamaktadırlar. Bu programlar, kültür varlıklarının tarihi, mimari ve sanatsal değerleri, fiziksel durumları, buldukları yer, mahalli ve resmi istekler gibi kriterler doğrultusunda hazırlanmaktadır. Ancak, envanter çalışmalarının henüz tamamlanamamış olması, bu programların sağlıklı olmasını engellemektedir. Eser sayısının fazlalığı ve fiziksel durumlarının genellikle çok kötü olması, yani pek çoğunun acil müdahale gerektirmesi diğer bir sorundur. Programlarda acil durumdaki eserlere öncelik verilmesi, pek çok eserin ufak müdahalelerle halledilebilecek basit onarımlarının yapılmasını engellemekte, bu da eserlerin giderek daha büyük tahriplere maruz kalmasına yol açmaktadır.

Fazla bir mali yük getirmeyen ve çok fazla uzmanlık gerektirmeyen basit onarımlar için ayrı üniteler oluşturulamadığı ve ödenekleri ayrılmadığı sürece, kuruluşların gerek mevcut kadro ve gerekse genel bütçeden alabildikleri ödenek çerçevesinde bu konuyu halletmeleri mümkün olamayacaktır.

Özel mülkiyette bulunan kültür varlıkları içinde aynı tehlike bahis konusudur. Ekonomik nedenlerle veya bilinçli olarak normal bakımı yapılmayan eserler maalesef daha büyük tahribatla, hatta yıkım tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır.

II — Mevcut Durumun Saptanması :

Onarım öncesinde eserin mevcut durumunun saptanması amacıyla yapılan çalışmalar fotografik tespit ve rölöve projelerinin hazırlanmasını kapsamaktadır. Eseri tam olarak tanımlayacak ve durumunu tam ortaya koyacak plan, kesit, görünüş, detaylar ile eserin çevreye olan ilgisini yansıtabilecek vaziyet planının hazırlanması sözkonusudur. Günümüzde bu işlem, arazide uzun, yorucu ve tehlikeli bir ekip çalışmasını gerektiren araç ve metotlarla yapılmaktadır. Sonuç olarak hazırlanan projelerde her zaman istenilen hassasiyet ve doğruluğa sahip olamamaktadır.

Rölöve projelerinin hazırlama süresini çok azaltan ve sonuçta çok hassas projeler elde edilmesine imkan sağlayan fotogrametri gibi çağdaş ölçü ve çizim araç ve gereçleri henüz uygulamaya konulamamıştır. Bu nedenle, kuruluşlardaki sınırlı eleman gücünün bu konuya çok zaman ayırmasına ve neticede çok önemli olan diğer çalışmalar için gereken sürenin çok kısılmasına, hatta bazı hallerde tamamen yok edilmesine yol açmaktadır.

Diğer yandan bugün kullanılan yöntemlerle, yapıdaki deformasyonları, statik aksaklıkları tespit etmek, takip etmek mümkün olamamaktadır. Çok zorunlu hallerde, bu konuda öğretim kurumlarının imkanlarından yararlanılmakta isede, maliyetinin yüksek olması ve kapasitenin sınırlı olması açısından konuyu halledecek bir çözüm olarak görünmemektedir.

III — Araştırma :

Restore edilmesi planlanan bir eser için başlıca iki tür araştırma yapılması gerekir :

1. Yapının kendi üzerinde, arazide yapılan araştırmada, yapı üzerindeki izlerin incelenmesi yoluyla yapının uğramış olduğu tahribat, tamir ve tadilatın saptanması amaçlanmıştır. Yapı üzerinde çok dikkatli bir çalışma gerektiren bu inceleme :

- Yapının geçirmiş olduğu devrelerin, kapsam ve tarihlerinin araştırılması,
- Eserin onarım gerektiren bölümlerinin tespiti,
- Onarılacak bölümlerin özgün olup olmadığının araştırılması,
- Yapının tüm bölümlerinin konstrüktif özelliğinin, malzemesinin ve işçilik karakterinin belirlenmesi,
- Eksik elemanların (öğelerin) belirlenmesi ve bunlar hakkında araştırma yapılması (sıva raspa, kazı gibi)
- Eserin statik yönden incelenmesi, varsa problemlerin tespiti,
- Bu incelemeler için gerekli olan malzeme örneklerinin toplanmasını içermektedir.

2. Arazi çalışması dışında, eser hakkında yapılması gereken araştırma :

- Eserin bulunduğu yer ve yapıldığı devrin politik, sosyal ve ekonomik karakteristiklerinin belirlenmesi,
- Eserin bünyesini etkileyen olayların kronolojik etüdü,
- Eser hakkında bilgi verebilecek arşiv ve diğer yazılı dökümanların araştırılması (eski neşriyat, gravür, resim, kayıt v.s.)ni kapsamaktadır.

Bu araştırma ve toplanan malzeme örneklerinin laboratuvar analiz sonuçları ile yapının mevcut durumunun analizi ve belirli bir zaman ve bölge kapsamında yapılan mukayeseli analiz çalışması sonucunda yapının değerlendirilmesi ve Restitüsyon Projelerinin hazırlanması amaçlanmaktadır.

Çok kapsamlı bir araştırma ve titiz bir inceleme gerektiren bu çalışma, yapının değerlendirilmesi ve onarım karakteri ve ilkelerinin belirlenmesini doğrudan etkilemesi nedeniyle restorasyon çalışmasının en önemli aşaması olarak kabul edilebilir. Mimar, sanat tarihçisi, tarihçi, statikçi, kimyager, biyolog, jeolog gibi laboratuvar elemanlarının ortak çalışmasını gerektirmektedir. Ancak, bugün kurumlarda restorasyon işinde görev yapmakta olan mimarların büyük bir çoğunluğu restorasyon disiplinine ve yeterli tecrübeye sahip değildir. Uzmanlık eğitimi almış olan çok az sayıdaki eleman ise gerek programların çok yüklü olması ve gerekse bürokratik işlemlerin çokluğu ve elemanlar arasında koordinasyon ve işbirliği kurulamaması nedeniyle sağlıklı araştırma için gereken zamanı çoğunlukla ayıramamaktadırlar. Sanat tarihçileri şu anda daha acil olan tespit ve envanter işine kanalize edilmiş durumda olduklarından mimarlara yeterli desteği verememektedir. Statik konularında etkin görev yapabilecek ve eski eserler üzerine ihtisaslaşmış eleman eksikliği her kurumun karşılaştığı en önemli sorunlardan biridir.

Restorasyon işinde görev yapan elemanların için yurtdışındaki gelişmeleri takip etme ve çağdaş uygulamaları izleme olanağı hemen hemen hiç mümkün değildir.

Araştırma safhasında etkin rol alması gereken Restorasyon Laboratuvarı konusu ise henüz hiç bir kuruluş tarafından tam olarak halledilememiştir. Kültür Bakanlığının İstanbul'daki laboratuvarı restorasyondan çok, konservasyona yönelik çalışmaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğünün laboratuvarı ise henüz kuruluş aşamasında olduğundan restorasyon için bilimsel verileri henüz üretememektedir.

Yurdumuzda bu konuda çalışmalar yapan kuruluşlar arasında dayanışma, bilgi, belge ve döküman alış verişini yok denecek kadar azdır. Ayrıca, araştırma safhasında kurumlar için çok büyük bir kaynak olması gereken ve büyük bir potansiyele sahip olan öğretim kurumlarının mevzuat ve koordinasyonsuzluk nedeniyle devreye sokulamaması daha da üzücüdür.

IV — Restorasyon kararlarının saptanması :

Yapıda uygulanacak restorasyon ilke ve kararlarının tespiti kapsamında :

- a. Mevcut kısımların sağlıklılaştırılması için ilke ve yöntemlerin belirlenmesi,
- b. Mevcut olmayan bölümler için ilke ve yöntemlerin tespiti, malzeme ve tekniğin belirlenmesi,
 - Eksik eleman ile ilgili tüm verilerin mevcut olduğu durumlar ile ilgili işlemler.
 - Elemanın sadece mevcudiyetinin saptanabildiği durumlar ile ilgili işlemler.
 - Eserin mimari bütünlüğü açısından gerekli olan eksik elemanlarla ilgili işlemler,
 - Eserin özgününde mevcut olmayan, sonradan eklenmiş ve devrinin değerli katkısı haline gelmiş elemanlarla ilgili işlemler,
 - Eserin tarihi ve mimari karakterine hiçbir katkısı olmayan ilavelerle ilgili işlemler,
- c. Eserin özgün yapısında mevcut olmayan ancak, çeşitli nedenlerle eklenmesi zorunlu elemanlarla ilgili ilke ve yöntemlerin belirlenmesi,
- d. Eserin statik sorunlarının çözümü için gerekli önlemlerin belirlenmesi,
- e. Belirlenen ilke ve yöntemler doğrultusunda restorasyon projesi ve detaylarının hazırlanması gerekmektedir.

Özgün işlevin ortadan kalktığı hallerde, eserin korunması ve yaşatılması amacıyla yeni bir işlev verilmesi kaçınılmazdır. Bu çalışmanın kapsamında :

- a. Eserin korunması için yeni bir işlevin gerekip gerekmediğinin belirlenmesi,
- b. Eserin bulunduğu mahallin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısının incelenmesi ile eser için yeni işlev alternatiflerinin belirlenmesi,
- c. Eserin özgün işlevinin ortaya çıkarttığı mimari kompozisyonun alternatiflere uygunluk derecesinin araştırılması ve en uygunun seçimi,
- d. Yeni işlevin gerektirdiği değişiklik ve ilaveler için uygulanacak ilke ve yöntemlerin belirlenmesi,
- e. Belirlenen ilke ve yöntemlerin ışığında kullanım projesinin çizimi gerekmektedir.

Restorasyon konusunda uzmanlık eğitimi almış, deneyimli bir mimar tarafından, bir ekip çalışmasının sonucunda tamamlanan sağlıklı araştırma sonuçlarına dayanarak ve 1964 tarihli Venedik Tüzüğü ile esasları belirlenmiş olan çağdaş ilke ve görüşler ışığında, sağlıklı restorasyon kararları alınması çok doğaldır. Ancak, deneyimsiz ve uzmanlık eğitimi almamış genç bir kadro ile ve gerektiği şekilde tamamlanamayan araştırmalara dayanarak çok isabetli kararlara varılamayacağıda bir gerçektir.

Ayrıca, bu kararların son onay makamı olan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları'nın da çeşitli nedenlerle (inceleme için yeterli zamana sahip olmamaları gibi) her zaman çok sağlıklı kararlar alamadıkları, uyulan ilke ve kriterlerin kuruldan kurula değiştiği gerçeğini de vurgulamadan geçemeyeceğim.

Yapının yeniden işlevlendirilmesi konusunda ise, genellikle eserin mimari kompozisyonu ve kapasitesi yeni işlev olanakları ile çelişmekte ve konu çoğunlukla yapıdan büyük ödümler verilmesi ile sonuçlanmaktadır. Yapının kaderine terk edilerek harap olması veya bazı köklü ilave ve değişikliklerle işlevlendirilmesi yoluyla yaşatılması ikilemi, bu kararı alacak görevli ve onay makamı olan Koruma Kurullarını oldukça zorlamaktadır.

Yeniden işlevlendirilerek kurum veya şahıslara tahsis edilen eserlerin durumlarının takibi genellikle mümkün olamamaktadır. Her ne kadar konu protokol ve sözleşmelerle halledilmeyle çalışılmaktaysa da idari ve yasal açıdan pek etkili olunamamaktadır.

V. Uygulama :

1.1.1984 tarihinde yürürlüğe giren 2886 Sayılı Devlet İhale Kanununun 1. maddesi Genel Bütçeye dahil dairelerle katma bütçeli idarelerin, özel idare ve belediyelerin alım, satım, hizmet, yapım, kira v.s. işlerini bu kanun kapsamında yazılı hükümlere göre yürütülmesi esasını getirmiştir.

Kanunun 4. maddesinde ise Yapım : "her türlü inşaat, ihzarat, imalat, sondaj, tesisat, onarım, yıkma, değiştirme, yenileştirme ve montaj işlerini ifade eder" hükmü ile restorasyon işlemini de kapsamaktadır.

2863 ve 3386 Sayılı Kanunlar, taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının bakım, onarım, restorasyon, değerlendirme, muhafaza ve nakil işleri ile bu maksatla hazırlanacak projelerin yapımı ve arkeolojik kazılarda kullanılacak aletlerin alımı hakkında 2886 Sayılı Devlet İhale Kanunu ile 1050 Sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu uygulanmaz hükmünü getirmesine rağmen, bu fıkranın uygulanmasına dair usul ve esasları belirleyen "Yönetmelik" henüz yürürlüğe konulmadığından uygulanamamaktadır. Restorasyon işleri hâlâ, 2886 Sayılı Kanun çerçevesinde ihale edilmekte ve yüksek kırımlarla, işin ehli olmayan ancak, (A) Grubu Müteahhitlik karnesine sahip müteahhitlere yaptırılmaktadır. Bu ihalelerde, işlerin özelliğine göre ihtisaslaşmış müteahhit veya firmalar lehine idarelerin hiç bir şekilde insiyatif kullanması söz konusu olamamaktadır. Yetersiz kadroları ile kurumların bu onarımları gerektiği şekilde denetleyememeleri gerçeği de ayrı bir sorundur.

Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca ilan edilen rayiçlere dayandırılarak her yıl yeniden hazırlanan Eski Eser Birim Fiatlarının tüm çabalara rağmen piyasa fiatlarının altında kalması da önemli bir sorundur. Restorasyon hazırlık ve uygulamayı denetleme konusunda sorumluluk alan görevliler kadar, uygulamayı fiilen üstlenen müteahhitler açısından da konunun cazip hale getirilememesi, ihtisaslaşmış müteahhit ve ustaların daha kolay ve kazançlı sahalara kaymasına sebep olmaktadır.

Ayrıca, ileri ülkelerde restorasyon uygulama örneklerinin, kullanılan araç, gereç, malzeme ve yöntemlerin izlenememesi ve yurdumuzda uygulamaya konulamaması eşsiz değerdeki kültür varlıklarımız açısından büyük bir şanssızlıktır.

Kültür varlıklarının koruma olgusunun, diğer ülkelerle gittikçe gelişen ve pek çok sahaya yaygınlaşan dış ilişkiler-teknik yardım programları kapsamına dahil edilmesi zorunluluğunu vurgulayarak sözlerime son veriyorum.